

IVO LENTIĆ

ZLATARSKI PREDMETI IZ XV. I XVI. STOLJEĆA U RIZNICI SENJSKE KATEDRALE

Ivo Lentić
Regionalni zavod za zaštitu
spomenika kulture
YU, 41000 Zagreb

UDK:739(497.13)“14/15”
Izvorni znanstveni rad
Ur.:1990-06-16

Grad Senj bio je u 14. 15. i 16. stoljeću ekonomsko, kulturno, trgovačko i društveno središte Hrvatskog primorja, ali i značajan zlatarski centar. Od poznatih senjskih zlatara 15. stoljeća ističe se Martin Živković, sin Senjanina Dominika, koji se kao gotovi zlatarski majstor i trgovac javlja u Rijeci već 1437. U 16. stoljeću djeluje kao zlatar u Rabu Senjanin Jurko. Nažalost je u Riznici katedrale u Senju ostalo sačuvano vrlo malo predmeta iz razdoblja od 14. do 16. stoljeća, među kojima se ističe bakreni i pozlaćeni kalež senjskoga zlatara Martina Živkovića, srebrni i pozlaćeni ciborij nepoznatoga senjskog zlatara (možda također Živkovićev rad), dar Vuka Hreljanovića, zatim vrlo kvalitetni srebrni i pozlaćeni pastorale posljednjega krbavskog biskupa Kristofora, rad nepoznatoga venecijanskog majstora druge polovice 15. stoljeća, kao i mjedeni i pozlaćeni ciborij i pozlaćeni bakreni kalež, koji zajedno predstavljaju radove senjskih zlatara iz 15. i s kraja 16. stoljeća.

U Primorskoj Hrvatskoj najznačajniji i najstariji centri domaćeg zlatarstva bili su Zadar i Dubrovnik, ali važnije zlatarske centre nalazimo i u ostalim gradovima Primorske Hrvatske (Split, Trogir, Rab, Hvar, Senj, Rijeka). Među gradovima Hrvatskog primorja ističe se drevni grad Senj, u kojemu već zarana djeluju domaći zlatari. U tome je gradu u 15. stoljeću djelovao senjski zlatar Martin Živković, a u 16. stoljeću djeluje u Rabu senjski zlatar Jurko.¹

Nije nimalo čudnovato da u Senju nailazimo već rano na djelatnost domaćih zlatarskih majstora. Grad Senj bio je upravo u 14. i 15. stoljeću ekonomsko, društveno, kulturno, trgovačko i

1. Cvito Fisković, Andrija Aleši i ostali majstori u Rabu; C. Fisković – Kruno Prijatelj, Andrija Aleši u Splitu i Rabu, Split 1948. 5.

Sl. 37. – Grb senjskog zlatara Martina Živkovića iz 1487. postavljen u hodniku njegove kuće na Kaptolskom trgu

političko središte toga dijela Hrvatskog primorja. Tijekom 14. stoljeća prolazili su kroz Senj kraljevi i njihovi legati na putu za Ugarsku ili Italiju. Tako je 1333. putovao preko Senja za Napulj kralj Karlo, a dubrovačka poslanstva putuju u 14. stoljeću preko Senja u Ugarsku, kao npr. prilikom posjeta godine 1358. kralju Ludoviku Anjou u Višegrad, dok herceg Karlo Drački 1366. prviput putuje preko Senja u Ugarsku, a drugiput u rujnu 1385, kada je putovao u Zagreb i dalje za Stolni Biograd na krunjenje za ugarsko-hrvatskog kralja. U 15. stoljeću bio je Senj važna i značajna luka preko koje se putovalo od mora do Zagreba i dalje za Ugarsku. A nakon ratova Sigismunda Luksemburškoga za Dalmaciju u 15. stoljeću, postaje Senj sve značajnije i važnije trgovačko središte. Nakon 1420. snažno je porasla trgovina, a s tim u vezi i ekonomsko blagostanje toga grada, jer su ugarsko-hrvatski kraljevi imali još samo dvije jadranske luke.

grad Senj i Omiš. Senjski se građani u 15. stoljeću računaju u najbogatije građane u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu. Iz Senja se izvozilo drvo, žito, meso, koža, a uvozila se svila, sukno, dragi kovine i sol. Zbog te intenzivne i probitačne trgovine živi u Senju 15. stoljeća i mnogo trgovaca stranaca, među kojima su najbrojniji bili trgovci iz Venecije i Ancone, koji su u Senju imali svoje konzule, a svoje povlastice zaštićivali su posebnim ugovorima.²

U to vrijeme ekonomskog blagostanja razvija se i djelatnost domaćih senjskih zlatara. Kao zlatarsko središte tog dijela Hrvatskog primorja djelovao je grad Senj zasigurno i na domaću zlatarsku produkciju na teritoriju Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka, kao i svog zaleđa. Utjecaji na domaće senjsko zlatarstvo dolazili su bilo sa zapada, i to iz jakog zlatarskog središta Rijeke, bilo s juga, iz najstarijeg i najznačajnijeg zlatarskog središta Hrvatske, grada Zadra, ali također i sa sjevera, tj. iz kontinentalne Hrvatske i Ugarske.

Kao što je i drugdje bio slučaj, i u Senju su najstariji predmeti zlatarstva većinom nestali tijekom stoljeća. Tako se od predmeta iz 14. do 16. stoljeća u Riznici senjske katedrale sačuvalo vrlo malo zlatarskih radova iz tog razdoblja.

Srećom nam je u arhivskim podacima sačuvano ime jednog od značajnih senjskih zlatara 15. stoljeća, Martina, sina Dominika Živkovića. Od njega je sačuvan signirani kalež od pozlaćena bakra u Riznici katedrale.

Martin, sin Dominika Živkovića, potjecao je iz ugledne senjske obitelji iz koje je potjecao i kasniji senjski biskup Juraj Živković, koji je prvo bio franjevac, a zatim senjski biskup, te je sudjelovao i na Tridentinskom concilu godine 1562; umro je 1578.

Zlatar Martin Živković djelovao je kao zlatar u Senju prije godine 1437, ali nam za to njegovo senjsko razdoblje manjkaju arhivski podaci. Na temelju do sada dostupnih i istraženih arhivskih podataka nije moguće ustanoviti gdje je i kod koga on izučio zlatarski zanat. Živkovića nalazimo već kao gotova zlatarskog majstora i trgovca u Rijeci godine 1437, kada se njegovo ime prvi put spominje u tome gradu 7. svibnja spomenute godine ovim riječima: »In Publica Platea Terre Fluminis in statione infrascripti Martini praesentibus Ser Stefano Blaxovich de dicta Terra Fluminis, Martinus Aurifice de Segna, Antonio de Monte Albodio ambobus mercatoribus in dicta Terra Fluminis...«. Već 1438. izričito se spominje da je zlatar Martin Živković sin Dominika iz Senja, te da je bio stanovnik grada Rijeke.³ Mnogi arhivski podaci govore nam ne samo o njegovoj zlatarskoj već i o njegovoj trgovačkoj djelatnosti u gradu Rijeci, što nije nimalo čudnovato s obzirom na to da su se trgovinom, kao unosnom dodatnom djelatnošću, bavili i mnogi drugi zlatari u Primorskoj Hrvatskoj.⁴

Nakon 1458. ne spominje se više Živkovićevo ime u arhivskim dokumentima Rijeke. Nije za sada poznato kamo je on nakon Rijeke otišao, jer se u Senju ime Martina Živkovića javlja tek oko 1487. Nije poznato je li obitelj Živković posjedovala i prije 1487. kuću na trgu nasuprot Stolnoj crkvi u Senju ili je tu kuću izgradio (možda i samo adaptirao) Martin Živković nakon svog povratka u rodni grad. Na toj je još i danas sačuvanoj skladnoj kamenoj kući ukrašenoj klesanim kamenim portalom, nadvišenim nadvrtanikom u obliku školjke, sačuvan »... iznad vratah prve sobe do donjeg praga«, uzidan grb s natpisom koji glasi:

»DOMVS MI. MARTINI XIFCOVICH AVRIFABRI DE SEGNA.

MCCCCLXXXVII DIE VIII GVNI.«⁵

2. Pavao Tijan, Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda, Hrvatski kulturni spomenici, I, Senj, JAZU, Zagreb, 1940, 17-20.

3. Ivo Lentić, Zlatar XV. stoljeća – Martin Živković iz Senja, Bulletin JAZU, I (52), 1982, 35-46.

4. Ivo Lentić, Dubrovački zlatari od 1600. do 1900. godine, Zagreb.

5. Ivan Kukuljević-Sakcinski, Natpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih zgradah u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1891, 238, br. 792.

S obzirom na to da nam nije za sada poznato kretanje Martina Živkovića od godine 1458. (kada napušta Rijeku), pa sve do godine 1487. (kada već stanuje i djeluje u rodnome gradu), otvaraju se mnoge mogućnosti, nagađanja i pretpostavki u vezi s njegovim djelovanjem i boravkom u tom vremenskom razdoblju.

S obzirom na to da Živković nije bio samo zlatar već i uspješan trgovac, nije isključena mogućnost da je on povremeno boravio i u drugim gradovima istočne Jadranske obale.

Prezime Živković javlja se ne samo u Senju u 15. stoljeću već i u Dubrovniku, gdje su tijekom 15. stoljeća djelovali zlatari Maroje Živković i njegov sin Petar Maroja Živković, također zlatar, a isto prezime nosio je i dubrovački zlatar 15. stoljeća Marin Živković, zvan Fornar.⁶

A među dubrovačkim zlatarima, koji su nosili prezime Živković, a djelovali su tijekom 15. stoljeća u tome gradu, spominje se oko 1464. i zlatar Martin Živković. Tada on uzima u nauk kao naučnika Dragoja Brankovića na 6 godina. Stoga nije isključena mogućnost da je senjski zlatar Martin Živković doista oko 1464. boravio i djelovao kao zlatar, a vrlo vjerojatno i kao trgovac u Dubrovniku. Osim toga zanimljiva je činjenica, da su u 15. stoljeću u Dubrovniku i kod dubrovačkih zlatara učili zlatarski zanat senjski mladići. Tako je na pr. Nikola Marković, dubrovački zlatar, uzeo 1. prosinca 1474. »u službu za šegrtu na dvije godine Martina Živkovića iz Senja, koji je tu prisutan i koji iznajmljuje sebe i svoj rad boraveći kod istog majstora Nikole, bilo u Dubrovniku, bilo izvan Dubrovnika i bilo gdje se isti Nikola bude našao i išao.« Isti je ugovor bio raskinut 29. srpnja 1475. voljom ugovornih stranaka.⁷

Na svaki je način mladi Martin Živković bio Senjanin, te je u Dubrovniku učio zlatarski zanat. Može se, za sada, samo nagađati je li taj Martin Živković mladi iz Senja bio možda sin zlatara i trgovca Martina Živkovića starijeg, sina Dominika iz Senja. Možda je on zajedno s ocem došao u Dubrovnik i zajedno s njime godine 1475. ostavio taj grad i vratio se u Senj.

Na svaki je način više negoli zanimljivo da su senjski mladići učili u 15. stoljeću zlatarski zanat kod dubrovačkih majstora. To nam pokazuje, dokazuje i objašnjava veliku stilsku i oblikovnu povezanost i podudarnost zlatarskih rukotvorina naših domaćih majstora Primorske Hrvatske sa zlatarstvom Dubrovnika.

Na svaki je način grad Senj u rano doba domaćega hrvatskog zlatarstva zasigurno bio važniji zlatarski centar Hrvatskog primorja, te su rijetke do danas sačuvane zlatarske rukotvorine od 13. do 16. stoljeća, sačuvane u Senju i njegovu bližem i daljem okružju, možda radovi senjskih zlatarskih majstora. Međutim, za ovu pretpostavku manjkaju nam, za sada, arhivski podaci.

U Riznici senjske Katedrale sačuvan je vrlo malen broj zlatarskih radova iz 15. i 16. stoljeća, od kojih navodimo sljedeće:

1 – PASTORALE KRBAVSKOG BISKUPA KRISTOFORA

Nepoznati venecijanski majstor, druga polovica 15. stoljeća

Srebro pozlaćeno, iskucano, lijevano, gravirano

Dužina 202 cm, širina drške štapa 15 cm, visine od nodusa do vrha 50 cm.

Izuzetno kvalitetni srebrni i pozlaćeni pastorela iz druge polovice 15. stoljeća, ima dugački heksagonalno oblikovani štap, nodus u obliku spljoštene jabuke i raskošno izvedeno postolje gornjeg pužoliko zavijenog dijela štapa. Postolje je u obliku dvokatnog gotičkog tempietta s nišama unutar kojih su smješteni maleni lijevani svetački kipići. Iz tornjića tempietta izdiže se zavijutak štapa unutar kojeg je smješten lijevani lik Jaganjca Božjeg. Ovaj kvalitetni rad nepoznatog venecijanskog zlatara XV. stoljeća podsjeća s obzirom na svoje stilske i oblikovne karakteristike

6. Cvito Fisković, Dubrovački zlatari od 13. do 17. stoljeća, Starohrvatska prosvjeta, 243.

7. I. Lentić, Martin Živković, o. c.

na pastorele zagrebačkog biskupa Osvalda Thuza (1466-1499),⁸ kao i na pastorele zagrebačkog biskupa Luke Baratina iz oko 1500. godine, također rad venecijanskog majstora.⁹ Senjski pastorele pripadao je posljednjem krbavskom biskupu Kristoforu, koji je svoje staro biskupsko sjedište morao napustiti godine 1493. pred turskom najездom i skloniti se u Novi Vinodolski, gdje je i umro godine 1499.¹⁰

Sl. 38. – Donji dio baze ranorenesansnog kaleža s urezanim zapisom zlatara Martina Živkovića, vrijeme oko 1487, bakar pozlaćeni, Riznica sakralne baštine Senj, br 10 a, snimio S. Ulrich

2 – KALEŽ SENJSKOG ZLATARA MARTINA ŽIVKOVIĆA

Druga polovica 15. stoljeća

Bakar pozlaćeni

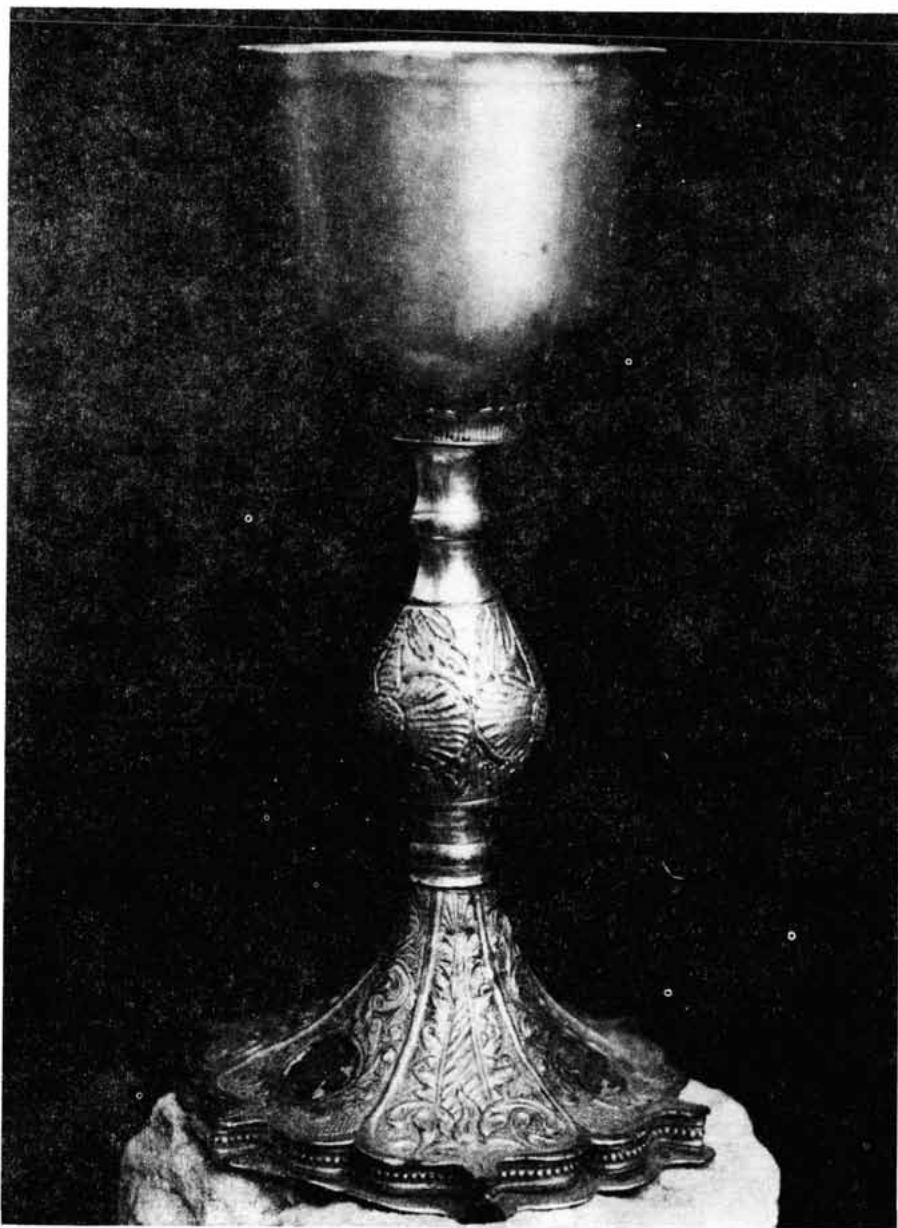
Visina 22 cm, Ø baze 11 cm, Ø kupe 8,4 cm.

Ranorenesansni bakreni i pozlaćeni kalež sa heksagonalno oblikovanom bazom tupo završenih šiljaka i srcoliko razvedenih stranica. Baza je podijeljena u šest polja, ukrašena ranorenesansno

8. Ivo Lentić, Predmeti od metala u Riznici zagrebačke katedrale, Katalog izložbe, Zagreb 1983, kat. br. 15 M, str. 185, sl. str. 145, kolor str. 41.

9. I. Lentić, Predmeti od metala u Riznici zagrebačke katedrale, o. c., kat. br. 19 M str. 186, sl. str. 148, kolor str. 41.

10. Gjuro Szabo, Arhitektura grada Senja, Hrvatski kulturni spomenici, I. Senj, Zagreb 1940, 61-62, bilj. 39. Pavao Tijan, Senj, Zagreb 1931, 27.

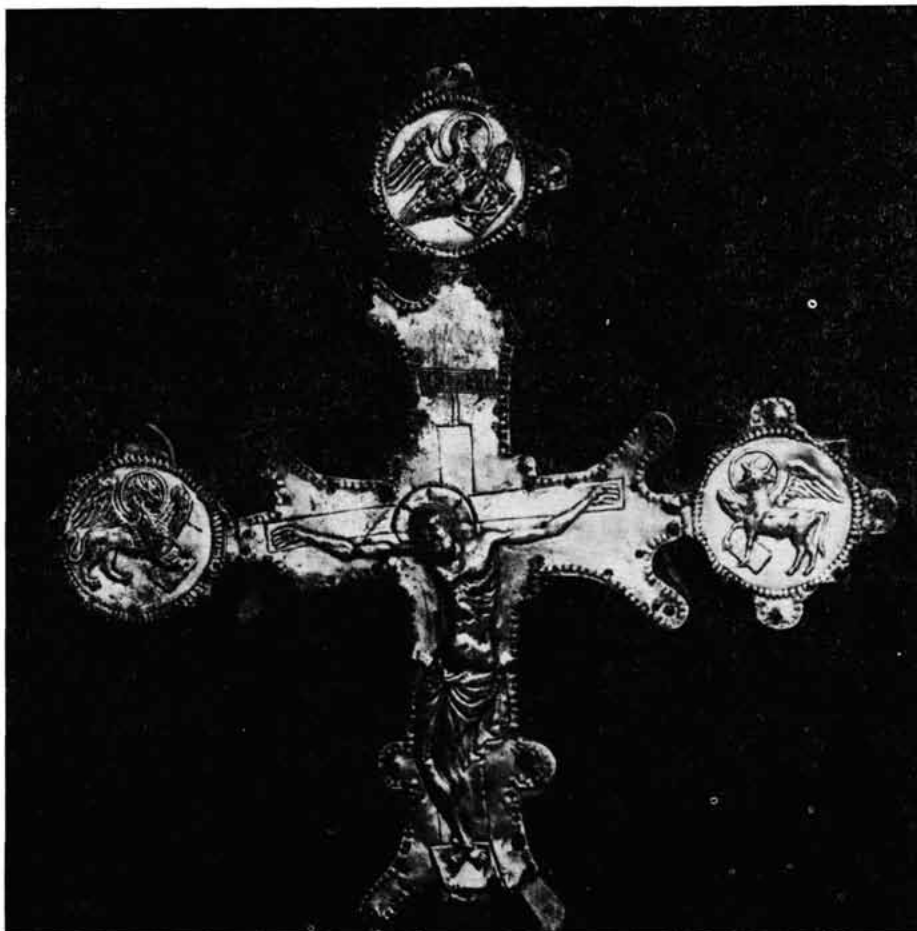

Sl. 39. – Ranorenesansni kalež, rad senjskog zlatara M. Živkovića, iz vremena oko 1487, bakar pozlaćeni, Riznica sakralne baštine Senj, br. 10 a, snimio S. Ulrich

blikovanom florealnom dekoracijom i viticama, koje završavaju okruglim medaljonima u obliku posrebrnenih i apliciranih peterolisnih rozeta. Nodus kaleža ima oblik izdužene jabuke i ukrašen je plitko urezanom dekoracijom peterolatičnih cvjetova. Čaška kaleža glatka je i pozlačena s podnožjem od pozlačena lišća. Na donjoj strani baze urezan je zapis:

»+ HOC OPVS ! FECIT ! MAGISTER ! MARTINVS ! XIFCO ! AVRIFABER !
A HONOR ! BE ! MA ! VI ! SEG !«

Prema zapisu na bazi očito je da se radi o autentičnom djelu senjskog zlatara Martina Živkovića. Taj je kalež kasnije prenesen u crkvu u Senjskoj Drazi, a zatim je ponovo vraćen u Riznicu senjske Katedrale.¹¹

Sl. 40. – Prednja strana kasnogotičkoga procesionalnog križa, u sredini lik Krista, sa strane simboli evanđelista: lav, vol, orao, srebro pozlačeno, kasno XV. st., Riznica sakralne baštine Senj, broj 50 a, snimio S. Ulrich

11. I. Lentić, Martin Živković, o.c.

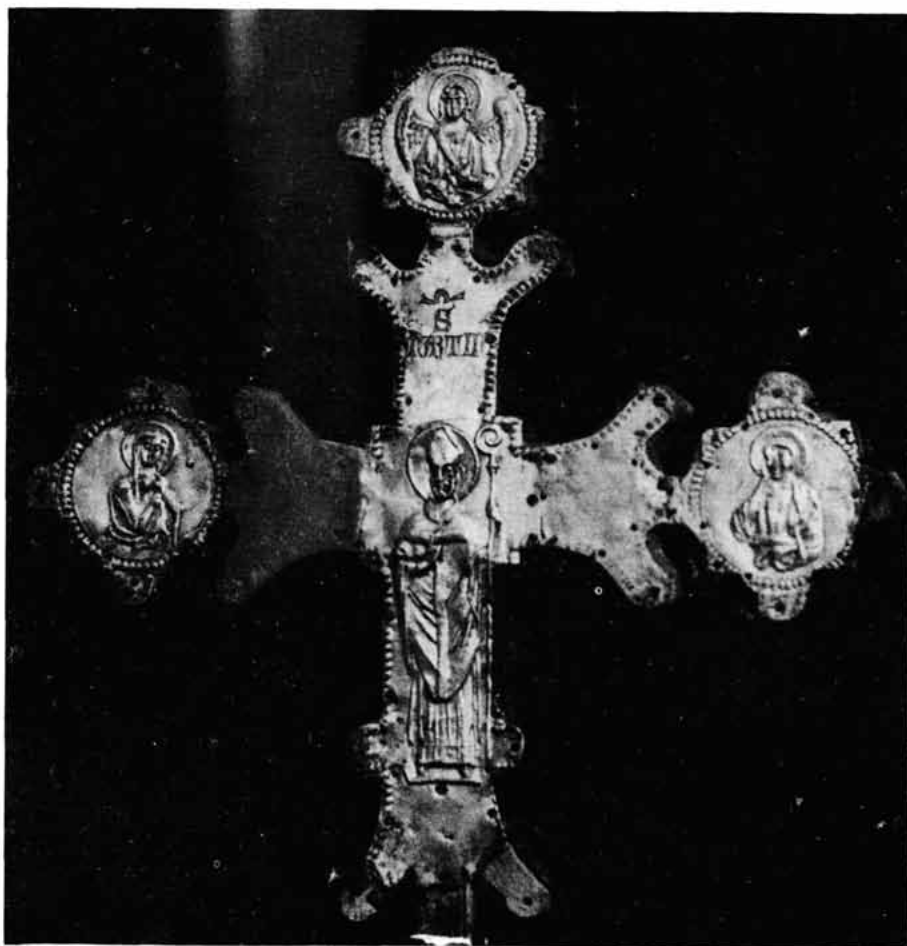
3 – KASNOGOTIČKI PROCESIONALNI KRIŽ

Nepoznati, možda senjski zlatar kasnog 15. stoljeća

Srebro ili bakar pozlaćeni, iskucano

Visina 39 cm, širina 34 cm.

Na drveni kalup prikucano je posrebreno i pozlaćeno raspelo s proširenim krakovima, u kojima se na prednjem dijelu nalazi u sredini reljefni lik Krista, a na proširenjima krakova simboli evanđelista (lav, vol, orao, dok četvrti simbol manjka). Na stražnjoj strani raspela nalazi se u sredini reljefno izvedeni lik sv. Martina biskupa, a s lijeve strane lik Madone, dok se s desne strane nalazi lik sv. Ivana Evanđelista. U gornjem dijelu križa smješten je reljefno izvedeni lik sv. Mihajla arhandela s mačem.

Sl. 41. – Kasnogotički procesionalni križ, stražnja strana, u sredini lik sv. Martina, lijevo Madona, desno sv. Ivan Evanđelist, gore sv. Mihajlo arhandel, srebro pozlaćeno, kasno XV. st., Riznica sakralne baštine Senj, br. 50a, snimio S. Ulrich

4 – CIBORIJ VUKA HRELJANOVIĆA

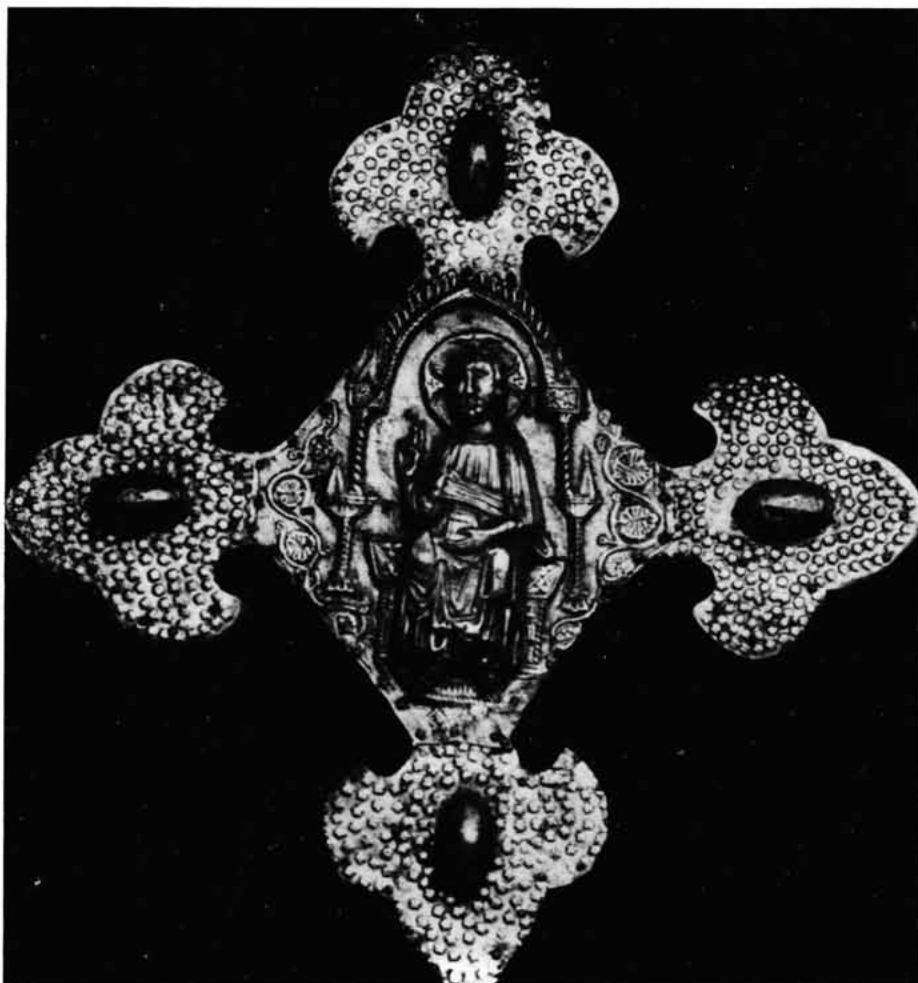
Nepoznati, vjerojatno senjski zlatar 15. stoljeća

Srebro pozlačeno

Visina 28,3 cm, Ø baze 9,9 cm, Ø otvora 9,2 cm.

Jednostavno i skladno oblikovani ciborij s razvedenom bazom i ciborijem u obliku kugle. Na unutarnjem rubu baze ugraviran je zapis: »WOLF. HREGLIANOVICH.«

Prema tipu oblikovanja, izradi i stilskim karakteristikama, ovaj je ciborij veoma nalik na kalež senjskog zlatara Martina Živkovića. Postoji mogućnost da je autor ovog ciborija bio Senjanin Martin Živković.

Sl. 42. – Prednja strana procesionalnog križa, u sredini lik Krista na prijestolju, srebro pozlačeno, XIV/XV. st., Riznica sakralne baštine Senj, snimio S. Ulrich

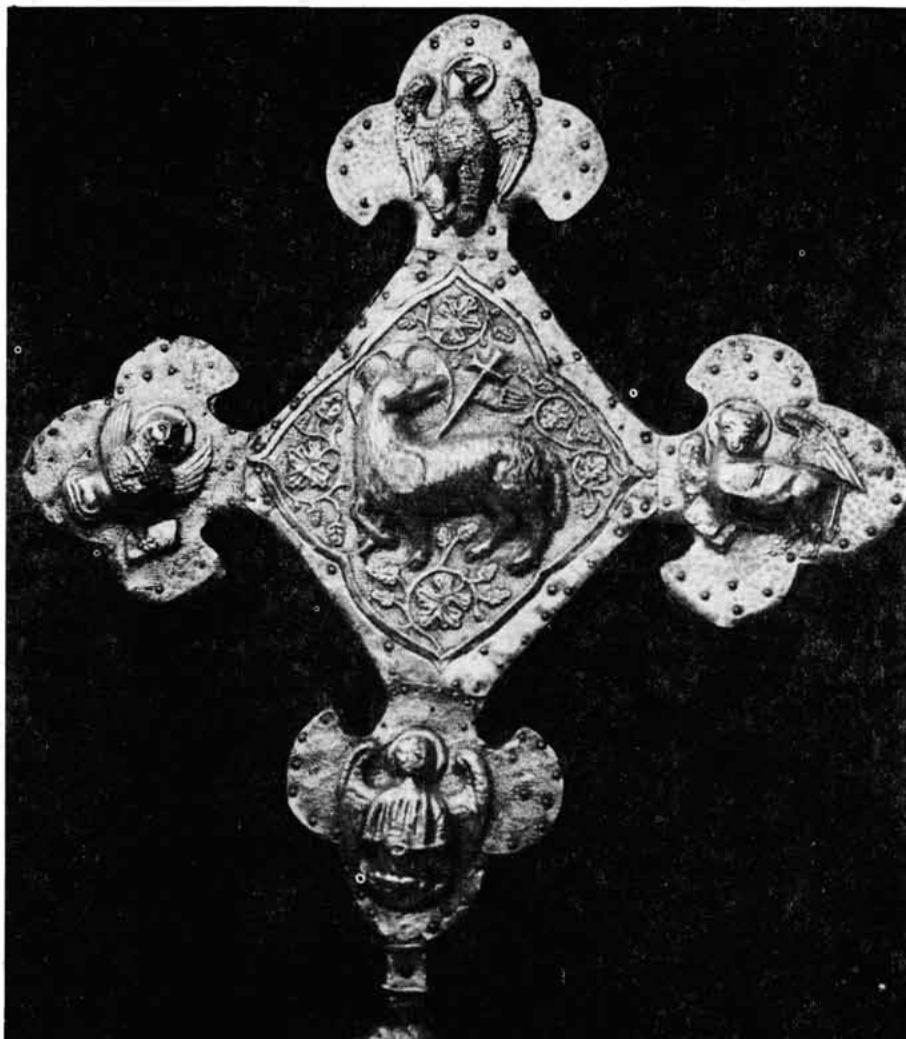
5 – CIBORIJ

Nepoznati, možda domaći majstor 15. stoljeća (baza i nodus ciborija iz 15. stoljeća, čaška s kraja 17. stoljeća)

Mjed pozlačena, prikucane ukrasne pločice od srebra na bazi

Visina 43 cm, Ø baze 20,8 cm, Ø otvora 13,5 cm.

Jednostavno izvedeni ciborij od pozlačene mjedi sa bazom i nodusom izvedenim u 15. stoljeću dok je naknadno pridodana čaška izrađena krajem 17. stoljeća.

Sl. 43. – Stražnja strana procesionalnog križa Senjskog kaptola, u sredini u reljefu Jaganjac Božji, s križem na krakovima simboli četiriju evanđelja, srebro pozlačeno, XIV/XV. st., Riznica sakralne baštine Senj, snimio S. Ulrich

6 – KALEŽ

Nepoznati, možda senjski majstor, 16/17. stoljeća

Bakar pozlačeni

Visina 20 cm, Ø baze 11 cm, Ø kupe 8,6 cm.

Jednostavno i skladno izvedeni bakreni i pozlačeni kalež koji vjerojatno predstavlja rad domaćeg majstora s kraja 16. odnosno s početka 17. stoljeća.

U Riznici senjske Katedrale sačuvano je nažalost vrlo malo radova iz ranijih stoljeća (14. do 16. stoljeća), dok je daleko više kvalitetnih radova domaćih i stranih zlatara (augsturških, bečkih i gradačkih) sačuvano iz razdoblja od 17. do 19. stoljeća. Međutim, postoji vjerojatnost da se među predmetima crkvenog zlatarstva iz razdoblja od 13. do kraja 16. stoljeća, sačuvanim u sakralnim objektima Hrvatskog primorja (od Senja do Rijeke, kao i u kontinentalnom zaleđu) nalaze i radovi nepoznatih senjskih zlatara iz razdoblja od 13. do kraja 16. stoljeća, s obzirom na to da je grad Senj, uz Rijeku, predstavljao u to vrijeme svakako najznačajniji zlatarski centar tog dijela Hrvatske.¹²

GOLDSCHMIEDEARBEITEN AUS DEM XV. UND XVI. JH. IN DER SCHATZKAMMER DER KATHEDRALE IN SENJ

Zusammenfassung

Die Stadt Senj war im Kroatischen Küstenlande nicht nur ein wichtiges Handels- und Kulturzentrum des Ungarisch-kroatischen Königreiches, und dessen wichtiger Import- und Exporthafen vom 14. bis zum 16. Jh., sondern auch ein wichtiges Zentrum der einheimischen Goldschmiedekunst.

Im 15. Jh. wirkte in dieser Stadt, wie auch in der Stadt Rijeka, der Goldschmied Martin Živković, Sohn des Dominicus aus Senj, welcher im Jahre 1437 in Rijeka als Goldschmiedemeister und Händler urkundlich erwähnt wird. Sein Leben und Wirken in Rijeka kann man bis zum Jahre 1458 urkundlich verfolgen, danach verlieren sich seine Spuren Als Händler und Goldschmied konnte er auch in anderen Städten Dalmatiens tätig sein. So wird, z. B. im Jahre 1464 in Dubrovnik ein Goldschmied namens Martin Živković urkundlich erwähnt.

Ausserdem lernten in Dubrovnik das Goldschmiedehandwerk auch Jünglinge aus Senj. So nahm z. B. der Goldschmied Nikola Marković in Dubrovnik im Jahre 1474 als Lehrling den Jüngling Martin Živković aus Senj. Leider ist uns bis jetzt unbekannt geblieben, ob dieser Martin Živković aus Senj, vielleicht der Sohn des Goldschmiedes und Händlers Martin Živković, Sohn des Dominicus aus Senj, wäre. Es besteht jedenfalls die Möglichkeit, dass Martin Živković der Ä. und Martin Živković der J. im Jahre 1475 die Stadt Dubrovnik verliessen.

Jedenfalls finden wir im Jahre 1487 in Senj den Goldschmied Martin Živković, welcher gegenüber der Kathedrale sein eigenes Haus besass, welches mit seinem Wappen und mit der Inschrift: »DOMVS MARTINI XIFCOVICH AVRIFABRI DE SEGNA MCCCCLXXXVII DIE VIII GVNI« versehen war.

Vom Goldschmiede Martin Živković ist uns in der Schatzkammer der Kathedrale in Senj ein kupferner und vergoldeter Kelch erhalten geblieben. Demselben Meister könnte man auch ein silbernes und vergoldetes Ciborium, ein Geschenk des Wolf Hreglianovich, zuschreiben.

In der Schatzkammer sind uns weiterhin folgende Werke aus dem 15. und 16. Jh. erhalten:

Ein silbernes und vergoldetes Pastorale des letzten Bischofs des Bisthums Krava, Christophorus, Werk eines unbekanntes venezianischen Meisters der zweiten Hälfte des 15. ein spätgotisches Prozessionskreuz (15. Jh.), ein Ciborium aus vergoldetem Messing, wie auch ein vergoldeter kupferner Kelch, sehr wahrscheinlich Arbeiten unbekannter einheimischer Meister aus Senj (Ende des 16. oder Anfang des 17. Jh.).

12. Ivo Lentić, Predmeti zlatarstva u Vinodolskom kraju.

Sl. 44. – Nadgrobna ploča senjskog kapetana Ivana Lenkovića iz 1569. u franjevačkoj crkvi u Novom Mestu